

HERBERGEN IN HET PATERSHOL (1709 -1909)

De reputatie van het oude Patershol was voor een goed stuk gebaseerd op zijn al of niet beruchte cafés. De verhalen daarover dateren uit de vorige eeuw. Over wat er voordien op dat gebied te beleven viel, weten we amper iets. Maar omdat iets beter is dan niets, volgen hier bij wijze van introductie namen van herbergen in de periode 1709 - 1909. Ze werden samen gelezen uit de lijsten van cafés en gelijkaardige etablissementen bewaard in het stadsarchief en die zijn beslist de moeite waard om uit te pluizen. Dit onderzoekje werd uitgevoerd als een onderdeelje van het voorbereidende werk voor een kleine tentoonstelling in 2006 tijdens de welbekende Patersholfeesten.

Cleyne brandewyn huysen en herbergen

We starten onze zoektocht aan het begin van de jaren 1700. In die tijd werden belastingen geheven op de bier-, wijn- en brandewijnschenkerijen. De taksen werden per wijk opgelegd en geïnd door figuren die men wijkkapiteins noemde. De wijk van het Patershol omvatte naast wat er nu bij hoort, ook nog het Sluizeken. In de periode 1709 - 1734 waren er daar doorlopend een tiental *cleyne brandewyn huysen* zonder naam die soms mee verhuisden met hun eigenaars. Vermoedelijk verschilden die nauwelijks van gewone ‘gesloten huizen’. Vanaf 1709 vinden we in die lijsten van de belastingbetalers ook verschillende namen van wat toen *herbergen* genoemd werd, jammer genoeg meestal zonder aanduiding van de straten waarin ze gelegen waren. Zo waren er in de eerste helft van de 18de eeuw:

Den Enghel, ook ‘*t Engelken* (1709)

Londen (1709) in de Oudburg

In Vlissinghen (1712) aan het Sluizeken

‘*t Schip* (1715) op de Schipgracht (wellicht Sluizekenkaai). in 1717 ‘*t Verkeert Schip* op een niet nader bepaalde plaats

Den Dronckaert (1716)

Den Haene, ook *Den Geleersden Haene* (1716)

‘*t Hollanderken* (I 1716)

Nantes (1717) langs het water aan de Vleeshuisbrug

Den Prince (1717)

De herberghe genaemt het Huys met de seven dueren ofte Het Schof op de

Sluizekensbrug, destijds tussen Oudburg en Sluizeken, nu bij het parkje (1717)

St Gillis (1730) aan de Plotersgracht

Den Coninck van Spaignien (eerste kwart 18de eeuw)

De herkomst of de betekenis van sommige namen is met min of meer zekerheid te achterhalen. Nantes werd natuurlijk genoemd naar de grote Franse haven van waaruit de Gentse wijnhandelaars actief om en rond de Kraanlei veel van hun wijnen verscheepten of lieten verschepen. *Den Haene* was wellicht identiek aan de brouwerij 't *Haentjen* vermeld in 1663 in de Oudburg. *Den Prince of Prince Cardinael* was een populaire naam te vinden in verschillende Gentse wijken. Hij werd afgeleid van Prins-Kardinaal Ferdinand die in 1635 plechtig ingehaald werd als gouverneur-generaal van de Spaanse Nederlanden. 't *Schip* en het *Schof* hadden te maken met de Schipgracht die van de Leie afgesloten werd met een 'schof' dat toeliet het waterpeil te regelen. Een echte sluis was het niet. Aan dezelfde Schipgracht die Gent verbond met het noorden, was een haventje gelegen waaraan het Sluizeken zijn oudere naam De Zeeuwse Aard ontleende. Een 'aard' was een aanlegplaats. Vandaar dus ook de namen *In Vlissinghen* en allicht ook 't *Hollanderken*. *Den Coninck van Spaignien* was vermoedelijk in de Rode Koningstraat te zoeken. De andere namen zijn niet zo gemakkelijk te verklaren, behalve (misschien?) *Den Dronckaert*.

Zedelijk gequoteerd

In Napoleon's tijd (1809) ging men meer systematisch te werk. De herbergen werden heel precies aangeduid met hun 'Oostenrijks' huisnummer en de straatnaam. Wie er een kleine studie wil van maken, kan hun ligging gemakkelijk en exact achterhalen. We geven de meest waarschijnlijke Nederlandse vertaling van de in het Frans opgegeven namen. Verschillende oude getrouwen uit het eerste derde van de 18de eeuw waren nog present. De lijst van auberges, cabarets en caffés omvatte:

Geldmunt (pare nummers)

Oudburg

Kelderken Gods (Hoek Kraanlei)

Lange Steenstraat

Het Peerdeken

Kaetseplaetske

De Diligence

Hertogstraat

In den Engel

In den Prins Cardinael

Nieuw Cabaret

Herten Aas

Dauphin

Haringsteeg

Den Ambassadeur

Rode Koningstraat

Int Schipken

Int Kenincskén

Corduwaniersstraat

In den Dronckaert

Plotersgracht

In den Dolfijn

Vermoedelijk omdat men alles wou controleren, bekommerde de overheid in de Franse Tijd zich blijkbaar om het morele peil van de instellingen. In de lijsten werden zedelijke quoterings opgegeven. De meeste Paterholse herbergen werden in de categorie *maison honnête* ondergebracht. Een drietal bleken *maison publique* te zijn (*Nieuw Cabaret*, *Prins Cardinael* en *Den Ambassadeur*). Ze kregen de kenletter D (*maison de débauche*, ontuchthuis). Eén enkel huis, *Het Peerdeken*, werd aangeduid als *maison de rendez-vous*. Het was, althans volgens die lijsten het enige in heel Gent. Maar het behoorde tot dezelfde zedelijke categorie als de *maisons honnêtes*. Wat zou dat Peerdeken zo speciaal gemaakt hebben? We hebben er het raden naar.

De grote concentratie van cafés aan de Hertogstraat valt op. Ook de 'louche' etablissementen waren daar en in de Haringsteeg te vinden. In de kleine straatjes dus dicht bij het SintVeerleplein. Vermoedelijk zullen de achterpoortjes in de Ballenstraat van de huizen in de Hertogstraat ook wel een rol gespeeld hebben in het verhaal. Net zoals in andere steden - denk maar aan de Parijse Hallen - waren de 'kotjes' te Gent vooral gesitueerd in steegjes rond de drukke markten. En het Sint- Veerleplein was inderdaad de Gentse 'groenselmarkt'.

Café 't es zoo laten

We beëindigen ons herbergbezoek, of beter gezegd onze zoektocht naar herbergen precies honderd jaar later in 1909. Uit dat jaar dateert een uitvoerige lijst van alle huizen die een opschrift met een huisnaam droegen. Hieruit haalden we de cafés of wat daarvoor kon doorgaan. Hun namen volgen hieronder met (tussen haakjes) de toenmalige huisnummers. Deze laatste geven enkel een aanduiding van de plek waar de cafés te vinden waren, geen zekerheid:

Kraanlei

Nantes (2)

In den muziekant (5, naast het hoekhuis dat twee huisnummers had)

In 't manneken pis (11)

In de Stad Antwerpen (23)

In 't tonneken (39)

In de gemeente Asper (79)

In de zeven brugskens (91)

In de Vlaamsche kantien (101)

De Hel (103)

Oudburg

Café Continental (10)

In de drie ringen (11)

Au Thielthois (33)

Rode Koningstraat

In Nazareth (6)

In Cluysen Terdonck (7)

In de Camelia (8)

Corduwaniersstraat

In den kleinen handboog (3)

In de vereenigde volksvriend (14)

In 't lammeken (45)

In Philippine (47)

Hertogstraat

In het nieuw galgenhuis (2)

In 't keetje (8)

In de groote pint (17)

Haringsteeg

In het oud gravenkasteel (4)

In de vier gebroeders (11)

Zeugsteeg

In Brabandsch paard (15)

Karmelietenstraat

Café 't es zoo laten (6)

Met uitzondering van *Nantes* waren alle oudere namen verdwenen en van wat er in 1909 was, blijft er nu, bijna een eeuw later, enkel de welbekende *Hel* over op dezelfde plaats en met dezelfde naam. Maar, hoe kan het ook anders, het is nu een restaurant. Overigens was de *Hel* niet de oudste naam van het huis. Die is, zoals iedereen weet die wel eens een stadsgids beluistert, *Het Vliegend Hert* en, zeker weten, niet *De Fluitspeler*. Er naast, in de niet minder bekende *Werken van Barmhartigheid*, tapte men in 1909 achter het opschrift *In de Vlaamsche kantien*, maar dat betekent nog niet dat men er ‘de dorstigen laafde’ in de jaren 1600 toen de prachtige gevelornamenten er op gebracht werden. Alleen ‘De doden begraven’, in de Rooms-katholieke traditie het zevende ‘werk van barmhartigheid’, ontbreekt. Dat was een latere toevoeging aan de oorspronkelijk zes ‘werken’ opgesomd in het evangelie van Matheus. En wie de moeite neemt eventjes goed te kijken, ziet de dorstigen laven uitgebeeld op het reliëf boven de deur...

De aard van de opschriften werd heel precies omschreven op de lijsten opgesteld in 1909. Veruit de meeste herbergnamen waren geschilderd in letters op het vensterglas of op de muren, een tiental op borden. Figuratieve afbeeldingen waren er maar weinig. In de eerste plaats moet natuurlijk het welbekende *Manneken Pis* aan de Kraanlei vermeld worden: volgens de beschrijving: *Un manneke pis, tenant 1 parapluie en main (en métal, peint) est placé au dessus de la porte*. Heel wat eenvoudiger waren de drie ineen verstrengelde ringen geschilderd op het venster van *In de drie ringen* in Oudburg, het lam op een houten bord bij *In 't Lammeken* in de Corduwaniestraat en de bruin geschilderde *cafetière* (vermoedelijk wel een bierkan) bij *In het Keetje* in de Hertogstraat. De populaire herbergnaam Keetje die ook in andere wijken voorkwam, duidde inderdaad op een Keete (spreek uit: kiete) of kan bier. Destijds was het heel gewoon de kinderen met een kan naar een herberg of een van de vele brouwerijtjes te sturen om bier te halen voor het huishouden.

Naast de 26 hierboven vermelde herbergen waren er in 1909 nog 47 andere Patersholse huizen waarop een al of niet geïllustreerde naam af te lezen viel. Vermoedelijk waren dat meestal kleine winkels of werkplaatsen van ambachtslui. De meest sprekende huisnaam (alhoewel...) was zeker die waarmee een schoenmaker aan de Plotersgracht (toen nr. 11) uitpakte. De man had een metalen plaat aan zijn muur gevezen waarop de voorbijganger in gele letters kon lezen: *In de drie valsche dieren*. Daarbij was er zwart-geel een laars geschilderd met er op een vrouw, een aap en een kat.

Luc Devriese

Bronnen en publicaties

De namen werden samen gelezen uit rapporten bewaard in het Gentse Stadsarchief in de Oud Archief reeks 131, nr. 2 - wijk van Kapitein Stoppeleere en 3 (bundel I) samen met de Modern Archief reeks R, nrs. 362 - Section des Droits de l'Homme en 363 - 3ème Section de Police. De 'Wegwijzer van Gent', een rijke bron van gegevens over bedrijven en handelszaken is gemakkelijk raadpleegbaar in de leeszaal van het Stadsarchief.

Alleen onder de hier aangegeven vroeg -18de-eeuwse herbergnamen zitten er etablissementen die aan het Sluizeken gelegen waren. Zonder grondige studie kan niet achterhaald worden welke dat waren. Enkele herbergen zonder naam vermeld in de *Wegwijzer van Gent* uit 1909, figureerden niet in de huisnamenlijst en omgekeerd.

Voor wie iets wil te weten komen over wijn aan de Kraanlei is er RonaId De Buck's 'Van Wijn in Gent tot Gent in wording', Gent, 1995. In dit werk worden slechts twee van de hier opgegeven herbergen vermeld (*Nantes* uiteraard, en *Sint-Gillis*). Gedetailleerde gegevens over *De* (6) *Werken van Barmhartigheid* en *Het Vliegend Hert* zijn te vinden in het tijdschrift *De Heraut* uitgegeven door de Gidsenbond (jaargang 38, 20-, nr. 2, p. 2-9).